

DERLEME

HALK SAĞLIĞINDA GEÇERLİ ULUSAL DERGİMİZ VAR MI?

Umur GÜRSOY*

1. Geçerli Dergi Ölçütleri

Bilindiği gibi akademik yükseltmelerde her üniversitemiz birbirine yakın, ama farklı ölçütler getirerek bilimsel niteliğinin insan gücü boyutunu iyileştirme çabasına girmiştir. Bu yükseltmelerde benzer yayınlar içinde en çok puanı Fen, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri alanları için TÜBİTAK'ın, dergi etki faktörleri (impact factor) esas alınarak hazırladığı, TÜBİTAK Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programı Listelerindeki A, B ve C grubu dergilerdeki yayınlar almaktadır. Bu iyi niyetli uygulamanın hepsini bilemediğimiz farklı nedenleri olmakla birlikte, sonuçları itibarıyla seçkincidir ve ulusal eğitimin alt kademelerinde bozulan fırsat eşitliği nedeniyle yabancı dille yazırlığının (ki akademisyenin gerek kendi dilinde gerekse yazısını yazacağı yabancı dilde önemli bir dil bilgisi bilgisini gerektirir) iyi olmayışıyla eğitimdeki fırsat eşitsizliğini akademik seviyelere de tırmandırabilir. Ayrıca uluslararası yayına yapılan bu teşvikler, dolaylı olarak ulusal hakemli dergilerimizin nicelik ve niteliksel gelişmesini zorlaştırıcı ve sonuçları uzun zaman diliminde anlaşılacak etkiler yaratabilir. Mevcut yayın politikasının bir başka eleştirilecek yanı da bilimsel yayınların ne kadarının yabancı dilde ve yabancı yayınlarda yapılabileceği ile ilgili bir oran, bir ölçüt getirmemiş olmasıdır. TÜBİTAK'ın uluslararası yayınlar için verdiği teşviklerde dayandığı nedensellik ilişkisinin, teşvik söz konusu olmaksızın ulusal yayınlarımız için de kurulması gereklidir.

TÜBİTAK'ın teşvik programındaki dergilerde aradığı nedenlerden birisi olarak tahmin ettiğimiz ve 'Ulusal Geçerli Yayın' kavramımızı dayandırdığımız temel tanım The Council of Biology Editors (CBE)'ün, 'kabul edilebilir temel bilimsel yayın' tanımı ve Akdeniz ve Ondokuz Mayıs

Üniversitelerinin akademik yükseltme ölçütlerinde kullandıkları 'Hakemli Dergi' tanımlarıdır. CBE'nin tanımı: "Meslektaşlara gözlemleri değerlendirme, deneyleri tekrarlama, entelektüel işlemleri değerlendirme imkanı verecek, yeterli bilgi içeren ve duyumsal algılamaya açık ve bir veya daha fazla belli başlı tanınmış ikincil servislerin (örn: Amerika'da Biological Abstracts, Index Medicus vb) düzenli taraması için hazır etkin bir ilk açıklama" şeklindedir (Day, R. A.;1997:10). Burada 'etkin ilk açıklama'dan kasıt bilimsel toplantılardaki sözlü sunuşlar değil açıklananın sadece, yazarın meslektaşları tarafından (şimdi veya gelecekte) tamamıyla anlaşılıp kullanılmasına olanak verecek formda bir açıklama olmasıdır. 'Duyumsal algılamaya açık' olmaktan kasıt ise ilk akla gelen yazılı yayınlar dışında diğer geçerli yayın ölçütlerine sahipse dinleme kasetleri, CD'leri veya bilgisayar veri tabanları yoluyla da ilk açıklama yapılabileceğidir. "CBE tanımı, daha basit olarak, fakat daha kesin terimler olmaksızın yeniden ifade edilirse; temel yayın 1- Özgün araştırma sonuçlarının ilk yayını olan; 2- Yazarın meslektaşlarının deneyleri tekrarlayabilecekleri ve sonuçları irdeleyebilecekleri forma sahip ve 3- Dergide veya başka bir kaynak belgesinde bilimsel toplum içinde hemen ulaşılabilir olan yayındır. Bu tanımı anlamak için yine de, önemli bir ihtar ilave etmeliyiz. Tanımın, 'yazarın meslektaşlarına' atfedilen kısmı, yayının öncesi meslektaş değerlendirmesi anlamında kabul edilir. Böylece tanım olarak bilimsel makaleler, meslektaş değerlendirmesi yapılan yayının organlarında yayımlananlardır" (Day, R. A.;1997:11).

Day'in bilimsel geçerli yayın tanımındaki "Yazarın meslektaşlarının deneyleri tekrarlayabilecekleri ve sonuçları irdeleyebilecekleri forma sahip" olup olmadığını değerlendiren "yayın öncesi meslektaş değerlendirmesi" dilimizde "hakem değerlendirmesi" ile eşdeğerdedir. Akdeniz Üniversitesi, Senatosunun 16 Ekim 2002

*Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

tarihinden beri uyguladığı atama ve yükseltme kriterlerine göre: "Editörü ve en az beş değişik üniversitenin öğretim üyelerinden oluşmuş danışmanlar grubu olan, bilimsel/sanatsal özgün araştırma makaleleri yayımlayan, yılda en az iki kez yayımlanan ve son beş yılda düzenli olarak basılıp dağıtımı yapılmış, üniversite kütüphanelerinde erişilebilir olan dergi "Hakemli" dergidir" (www.akdeniz.edu.tr; 2003).

Her iki tanıma ve gerekçelerine katıldığımızı belirterek Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER)'in 25. 05. 2001 tarihinde aldığı genel kurul kararı sonucu İngilizce dilinde bir bilimsel yayın organı (dergi) çıkartmak istemesiyle halk sağlığı bilim topluluğumuzda başlayan ve yayın dili tartışmasıyla öne çıkan 'ulusal halk sağlığı dergilerinin nasıl olması gerektiği' tartışmasına yukarıdaki tanımlar ışığında ülkemizdeki ulusal halk sağlığı bilim dergilerinin hangilerinin geçerli olduğunu sorgulayarak katılmak istiyorum. Tabii, HASUDER'in resmi dergisinin yayın dilinin İngilizce olması kararına kadar aklımıza gelmeyen bir geçerli dergi ilkesini ise halk sağlığı etiğinin ilkelerinden hareketle biz koyup; "Geçerli ulusal bir halk sağlığı dergisi öncelikle kendi ulusunun bireylerinin ulaşılabilirliği açısından anadilde yayımlanmalıdır" diyerek.

2. Geçerli Ulusal Halk Sağlığı Dergilerimiz

Antalya'dan ulaşılabilirdiği kadarıyla bu tartışmalardan sonuncusu (belki de yazılı ve doğru yerde yapılanların ilki); geçmişten bu güne "Halk sağlığı ile ilgili Türkçe dergilerimizi" kısaca "yayın süreleri ve hakemli olup olmadıklarına" göre inceleyen makalesiyle Dedeoğlu tarafından başlatılmıştır (Dedeoğlu, N. 2002:391-393). Bu incelemeye göre, fayda yarar açısından her tıp fakültesinin kendi dergisini yayımlamasının ekonomik olmayışı; makalelerin yayın öncesi meslektaş değerlendirmesinin ev içi (yayın kurulu, in house review) oluşuna bağlı akademik yükseltmelerde aldıkları düşük puanlar sonucunda yazı gelmemesi gibi tahmin edilebilir nedenlerle giderek işlevsizleşen veya son beş yılda düzenli yayımlanmadıkları için geçerliliğini yitiren tıp fakültesi dergilerini bir yana bırakırsak; 'Toplum ve Hekim', 'Çalışma Ortamı', 'Mesleki Sağlık ve Güvenlik', 'Türk Hijyen ve Tecrubi Biyoloji' ve 'Sağlık ve Toplum' dergileri halk sağlığı alanında hakemleri olan yerli dergilerdir. Bunların sonuncusu hariç hepsi de, yayın politikası bakımından halk sağlığının genel konularından çok özel konularıyla sınırlıdır. 'Sağlık ve Toplum' ve 'Toplum ve Hekim'; gerek hakem kurullarında (Bilimsel Danışma Kurulu, Araştırma Danışma Kurulu) ağırlıklı olarak halk sağlığı için yer alması nedeniyle, gerekse ilk nedenle birlikte halk sağlığında geçerli bilimsel dergi yaratma çabalarına bağlı olarak halk sağlığı için daha çok yeğlenmeleri nedeniyle, son yıllarda ağırlıklı olarak halk sağlığı konulu makaleler yayımlamaktadır. Dedeoğlu, söz konusu yazısında halk sağlığında geçerli ulusal bilimsel yayının var olanlardan hangisi olduğuna ve geçerli yayının tanımına girmemiştir. Tanımda istenen yayın süresi, düzenli çıkışı ve yayının öncesi meslektaş değerlendirmesi (hakem) açısından Akdeniz Üniversitesi'nin hakemli dergi ölçütlerine sahip olan ve

Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı yayın organı olan Sağlık ve Toplum, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında çok geniş bir yayın politikasına sahip olması nedeniyle zaman zaman klinik tıp dallarında olgu sunularından farmakoloji, ve biyokimyaya kadar geniş bir alanda araştırma ve derlemeler de yayınlamaktadır (Sağlık ve Toplum;2000:1,61). Görüldüğü gibi bu sınır da halk sağlığından çok daha geniş bir alana sahiptir. Sağlık ve Toplum, araştırma, derleme ve olgu sunumu makalelerini ev içi denetimden (yayın kurulu) sonra başlangıçta iki hakemli eş-denetimden (Bilimsel Danışma Kurulu) (peer review) geçirmektedir. Dedeoğlu'nun da belirttiği gibi Sağlık ve Toplum'un konu sınırsızlığının tersine, Türk Tabipleri Birliği'nin yayın organı olan Toplum ve Hekim'in halk sağlığı açısından konu sınırlaması vardır. Toplum ve Hekim, yayın politikasına göre, yayınlanacak yazıların Türk Tabipleri Birliği, Tabip Odaları, Hekimlerin Mesleki Sorunları, Sağlık Politikaları, Sosyal Politikalar, Sağlık Örgütlenmeleri, Sağlık Ekonomisi, Tıp Eğitimi ve Sağlık Eğitimi konularıyla ilgili olmasını istemektedir. 'Toplum ve Hekim' araştırma ve derleme makalelerini ev içi değerlendirmeden geçirmekte; yayın kurulunca yayın ilkelerine uyan araştırma makaleleri başlangıçta iki hakemli eş-denetime (Araştırma Danışma Kurulu) yollamaktadır. Hakem anlaşmazlığında makale bir kez üçüncü hakeme yollamaktadır.

Yaptığım incelemede halk sağlığında ulusal geçerli yayın olarak öne çıkan Sağlık ve Toplum ve Toplum ve Hekim'in üniversitemizin merkezi kütüphanesine satın alınmadığı, ama dergiyi çıkaran iki kurumun dergiyi üniversite kütüphanesine düzenli (ücretsiz olarak) yolladığını saptadım. Yani her iki dergi de CBE'nin üçüncü geçerlilik koşuluna (üniversite kütüphanelerinde ulaşılabilirlik ve kolay ulaşılabilirlik) sahiptir ama, bu ulaşılabilirlik pasif (eylemsiz) bir ulaşılabilirliktir. Posta masraflarıyla her iki örgütün (her ikisi de iki ayda bir çıkıyor) ortalama böyle 100 adet bedavacı aboneli olsa yıllık mali yükü, yıllık toplam 600 dergi üzerinden baskı masrafları hariç yayıncı başına en az 500 milyon liradır (iki yayımcının toplam bir milyar TL) ki Türkiye koşullarında azımsanacak miktar değildir (Mart 2003 itibarıyla her iki derginin de derginin bir sayısının yurt içi posta ücreti 750 000 TL'si hesabıyla).

Üniversite kütüphanelerinde ulaşılabilirlik testini de geçen bu iki dergi her ne kadar yayın politikaları farklı olsa da yukarıda belirtildiği gibi halk sağlığı için ağırlıklı olarak yazı yollamaları ve geçerli bir dergiden beklenen ölçütlere sahip olmaları nedeniyle halk sağlığı bilim topluluğumuz için geçerli ulusal bilim dergileridir.

3. Sonuç

Ulusal halk sağlığı bilim topluluğumuzda geçerli yayın düşüncesi henüz oluşmadığından bilinçsiz yayın çalışmaları hala sürmektedir. Yukarıda geçerli dergiler sınıfına soktuğumuz, biri 1978-1980 arasında yayınlanıp 12 Eylül Darbesi sonucu kapatıldıktan sonra tekrar 1984'den beri yayınına devam eden Toplum ve Hekim,

diğeri 1990 yılından beri yayın hayatını sürdüren Sağlık ve Toplum; dilde ulaşılabilirliğin, sürdürülebilirliğin, hemen ulaşılabilirliğin ve "Yazarın meslektaşlarının deneyleri tekrarlayabilecekleri ve sonuçları irdeleyebilecekleri forma sahip" olup olmadığını değerlendiren "yayın öncesi meslektaş değerlendirmesi" anlamında 'hakemli' olmanın nicel koşullarına sahip ise de, yayın politikası açısından halk sağlığı konularının tamamını kapsamamaktadır. (Dedeoğlu, N.;2002:391-393, Toplum ve Hekim;2002:456).

Yazımızda geçerli dergi tanımını hak ettiğini saptadığımız Sağlık ve Toplum ile Toplum ve Hekim Dergileri bugünkü ölçülerle nicelik ve biçim olarak 'Halk Sağlığında Geçerli Ulusal Bilim Dergisi'nde aranan ölçütlere (Toplum ve Hekim'in derleme makalelerini ev (yayın kurulu) dışı eş-denetime (peer review) göndermemesi dışında) sahiptirler. Nisan 2003 sonu itibarıyla yayın yaşamına henüz başlayamayan HASUDER Dergisi ise İngilizce yayın diliyle daha başlangıçta dilde ulaşılabilirlik engeline takılarak ulusal geçerli bilim dergisi ölçütlerinin dışına çıkmaktadır. Şurası bir gerçektir ki sığındığı bu iki dergi dışında halk sağlığı bilim topluluğumuzun makalemizde özetlenen ölçütlere göre başka geçerli dergisi henüz yoktur. Varlığını sürdüren geçersiz, ama geçerli olma çabasındaki dergilerimizin yayın ilkelerini ve bilimselliklerini bu ölçütler çerçevesinde

değiştirmeleri, aksi takdirde yayın hayatlarına son vermeleri, ulusal halk sağlığında bilimsel yayın çalışmalarının insan gücü, maliyet ve bilimsel etkinliği açısından izlenecek en iyi yoldur.

KAYNAKLAR

Day, R. A. (1997), "Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?", 3. Baskı, TÜBİTAK.

Dedeoğlu, N. (2002), "Halk Sağlığı İle İlgili Türkçe Dergiler", Toplum ve Hekim, Türk Tabipler Birliği Yayını, Eylül-Ekim 2002, 17(5):391-393.

Sağlık ve Toplum. (2000), "İçindekiler", Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Yayın Organı, Ekim-Aralık 2000, 10 (4):1.

Sağlık ve Toplum. (2000), "Sağlık ve Toplum Dergisi 1998-1999 Yılında Yayınlanan Yazılar", Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Yayın Organı, Ekim-Aralık 2000, 10 (4):61.

Toplum ve Hekim. (2002), "Toplum ve Hekim Dergisi Yayın Kurulu'ndan Toplum ve Hekim", Toplum ve Hekim, Kasım-Aralık 2002, 17(6):456.

www.akdeniz.edu.tr adresine 24.02.2003 tarihinde yapılan ziyaret.